

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

Ваня ГЕОРГИЕВА

(Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“)

**ЗА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА В ПЪРВИТЕ
ДВЕ ДЕСЕТИЛИТИЯ НА ХХІ ВЕК: ЛИТЕРАТУРНА
ИСТОРИЯ И КРИТИЧЕСКА РЕЦЕПЦИЯ**

(Милена Кирова. *Българската литература през ХХІ век (2000 – 2020)*. Част I. София: Colibri, 2023. ISBN 978-619-02-1200-3.)

Vanya GEORGIEVA

(Paisii Hilendarski University of Plovdiv)

**ON BULGARIAN LITERATURE IN THE FIRST
TWO DECADES OF THE 21ST CENTURY:
LITERARY HISTORY AND CRITICAL RECEPTION**

(Milena Kirova. *Bulgarian Literature in the 21st Century (2000 – 2020)*. Part I. Sofia: Colibri, 2023. ISBN 978-619-02-1200-3.)

Книгата на Милена Кирова изследва и подрежда в убедителна типология динамичните процеси, които формират българското литературно поле през първите две десетилетия на настоящия век. Авторката предлага различни възможности да мислим за пресичанията и преплитанията (жанрови, тематични, макроисторични, в рамките на конкретна година) между линии и тенденции, правещи тъканта на съвременната ни текстовост. В изследването се обвързват заварено, сега създавано и очаквано и в края на краищата се изваждат найве каузални вериги, които помагат да се разбере специфичната метасъ-

битийност, материализирана в обилието на актуалната ни литературна продукция и почти необгледния ѝ хаос.

Продукцията, оказва се, наистина е преизобилна: от 2000 до 2020 година у нас работят (с променлива трайност и успех) над 7000 официално регистрирани издателства, които бълват многомилionни книжни вълни, наводнили „огромен, непосилно пъстър и трудно обозрим“ книжен пазар (Кирова 2023: 9) (в сметката не влизат планктонните публикации в сайтове, блогове и онлайн издания). Последна и от този издателски бум е появата на съвременна българска литература, чиито състави трудно се поддават на аксиологизации поради липсата на времево отстояние между отпечатването на текста/текстовете и критическото отсъждане – все още не е ясно кои ще бъдат консенсусно признатите големи автори на утрешния ден и книгите, безспорно клонящи към епицентъра на каноничното и неговата трайност. „Има, разбира се, нещо като кратък списък на предварителните избраници, но заради слабостта на традиционните канонформиращи механизми и несигурността на подхода, който ще доминира в бъдеще, този списък може да се окаже по-представителен за днешните, отколкото за утрешните вкусове на българските читатели“ (Кирова 2023: 10). Непредвидимо е тоест и откъм какви точно представи за ценност след години ще присъждат стойност, ще утвърждават и ще отстояват „списъка“ на победилите забравата творци и творби...

Милена Кирова избира да постави акцент върху автори и произведения, за които смята, че – все пак и най-вероятно – „нямат големи шансове да попаднат в светлината на бъдещия Канон“ (Кирова 2023: 11). Авторката обръща внимание на все по-голямата флуидност между „елитарно“ и „популярно“ в изкуството, на все по-условното в делението *високо* – *ниско* при формирането на послания и оттам – на размиването на идеята за наличие на ясни критерии, които „да посочат“ кои качества на произведенията биха били необходими и достатъчни, така че машинарията на цялостния смисъл да заработи. Избраният изследователски подход е обусловен и от убеждението, че „[к]ритикът пише под микроскоп, а литературният историк прилича на инженер, който се опитва да сглоби цялостен механизъм от огромно количество разбъркани части. Понякога жертваш добър автор или творба, ако не можеш да ги наместиш в конструктивната схема. Друг път извеждаш напред творби с не толкова блестящи характеристики, защото са ти функционално необходими,

за да сглобиш някоя важна част на общия механизъм“ (Кирова 2023: 13). На подобен „трудоу алгоритъм“ и на инструментариума му им е нужна лаборатория за изпитване на ефективността им в интердисциплинарното пространство – наблюденията с културологичен, антропологичен и социологически характер също ще се окажат важни за това изследователско начинание.

Да се пише история на настоящето с проблематично предвидима перспектива за предстоящото, не е лесна задача: „Да не говорим изобщо за онези съмнения, които гравитират около дилемата дали/доколко/как изобщо ще се чете в бъдеще време“ (Кирова 2023: 18). А и „[а]ко бъдещето разпадне самия принцип на канонцентричното мислене, това ще породи съвсем различна мрежа от мерки и форми за организиране на нашето литературно наследство“ (Кирова 2023: 116). Въпреки всички усъмнявания в основанията и във времевата си валидност, които усъмнявания обмисля, „Българската литература през ХХI век...“ е безспорно научно постижение – изследването организира в правеща смисъл подредба огромен ресурс от творби, принадлежащи към съвременната българска художествена текстовост, притегля десетки писателски имена към разбираем разказ за тенденции и процеси в сегашната ни литература.

Началото на ХХI век, освен че генерира новости, преосмисля наличното и доразвива вече постигнатото. Но къде е границата между „ново“ и „предишно“? Съвсем резонен е въпросът, посрещаш ни в първата глава на работата: „Докога продължават 90-те години? Дългият двайсети век“. Според авторката три явления са особено представителни за настъпващите след 1989-а промени в естетическата събитийност у нас: „...избухването на закъснелия постмодернизъм; пробива на литературата, създадена от жени по разпознаваемо „женски“ начин; масовия интерес към тъмните страни на обществената действителност (иначе казано, разцвета на „вулгарното“ четиво)“ (Кирова 2023: 20). От позицията на близкото четене изследването реконструира особеностите на поколенческите дискурси, които след Промяната продуктивно експлоатират гласовете на разни видове „другости“. *Постмодернизмът* постига хибридни литературни явления и предизвиква разколебаване на ясните жанрови намерения – според Явор Гърдев още през 90-те години на ХХ век писателката вече е мъртва – „Има само текстове“ (Кирова 2023: 25); сходно е положението с провокациите към традицията и в поезията, и в прозата на постмодерното. *Проектът „Нова женскост“* обвър-

зва „женския почерк“ с постструктуралистката необходимост от разоряване на различието и търси персонализациите си в нови за литературата ни фигури. След преобръщането на социалния ред у нас *Съблазните на тъмния свят* настойчиво ангажират криминалното четиво (то често прави явни препратки към политическия живот и връзките му с подземния свят, личащи във всичко наоколо). Афинитетът към вулгарността е отключен от трескавия читателски глад да се опита вкусът на прикриваното и непозволеното преди 1989-а. И така докъм 2006 – 2007 г., когато „цялата парадигма на българската литература се превърта към нов модел“ (Кирова 2023: 48).

Вторият сегмент от изследването („Нови явления и тенденции в белетристиката през първото десетилетие“) съдържа текстове, разсъждаващи върху *възхода на романа* – и като символна стойност, и като продукт на пазарната икономика. Откроява се като важно присъствие в художественословесния пейзаж на декадата е литературата с религиозна тематика и християнски послания; редом с нея в този пейзаж впечатлява и нейното „обратно“ – инвазията на еротиката в прозата (до известна степен появата и на двете е обусловена от едно и също – и двете са били под възбрана в приключилата към края на 80-те културна ситуация). Историзираните наративи пък се опитват да си представят какво не ни е казвано за скритите истини, замечени под публичната видимост във варианта ѝ на разиграване между 1944 и 1989 година. Мемоаристиката отново е особено продуктивна – съпротивителните сили на личната памет се изправят срещу метанаратива за колективно преживяното. Създава се плътна традиция реалният тукашен живот да се мисли през мрачните визии на социалния роман; появяват се комични, моралистки, тясно локалистки, а и универсалистки художествени интерпретации на националните травми. В началото на второто десетилетие сериозен жанров успех отбелязва разказът (кратките повествователни форми), този процес обаче не детронира романа.

Третата част от книгата („Какво идва след „големия взрив“? Поезията с воля за видимост през първите десет години“) предлага разгърнат отговор на питането защо „[у]сещането за умора и отлив не е свързано с количеството и „качеството“ на поетическата продукция, а със степента на нейната видимост в публичното пространство“ (Кирова 2023: 113). Тук изпъква тезата, че някога заглушената „тиха“ лирика (на 70-те и 80-те години на ХХ век), вгълбена в личното от-

ношение към човешкото битие, става най-силно чуваемата добра поезия в началото на ХХІ век. Забелязана е тенденцията да се минимизира изящното в лирически език и поезията да се наративизира: белият стих, оголването от метафори, „естествените“ и „простите“ категории на въображението и мисълта триумфират в редица нови поетически почерци. За не един от тях философската рефлексия е същински физиономичното (като късен отзвук на „високия модернизъм“, какъвто е в първите си години век по-рано). В кадър влиза и наблюдението, че едва ли не „има повече писатели, отколкото читатели на поезия“ (Кирова 2023: 146), дали не и защото отказът от традицията (симптоматичен за авангардистките амбиции) е станал твърде преднамерен, твърде демонстративен. Именно като своеобразна „*алтернатива на промените*“ в новия век (Кирова 2023: 156) поотделно са осмислени писателските почерци на Кирил Кадийски и на Георги Борисов: „Тяхното творчество изглежда като стожер на традицията да се пише в класически отработени форми и устойчиво значими (понякога казваме „вечни“) послания на поетическото изкуство“ (Кирова 2023: 151). В този дял от книгата се коментират също „каузи на непопулярно-различното“ (Кирова 2023: 163) в интелектуалната събитийност тук по границата между ХХ и ХХІ век – отделено е внимание на писателски поетики, които (най-често) са успели да фиксират вниманието върху себе си за кратко, но тъй или инак са подчертано универсалистки в своите послания. Тази характерна зона от литературата на прехода между двете столетия свързваме с имената на Димитър Кенаров (екологична поезия), Николай Атанасов, Николай Бойков (гей литература), Васил Чапразов (ромска тематика), Хайри Хамдан (източна палестинска мечтателност), Азис Таш (полиглотски глас от националните етнически малцинства).

Последният сегмент от обзора на съвременната ни литература е породен от въпроса: „Накъде върви българската драматургия през ХХІ век?“. Милена Кирова коментира полносните оценки за специфичната продукция, които присъстват в публичността – според някои в най-ново време ред автори сънародници са създали исторически значими драматургични творби; според други полето на театралното е в разпад и катастрофа. (Самият Преход се е оказал дълъг спектакъл, който местните хора обитават-наблюдават – общественият живот трайно се превъплъщава в литературни отигравания, които драматизират катастрофиралото в „помийната яма“ желание за промяна.) Прегледът на едри тематични посоки и жанрови разно-

видности улавя като наличности в родната театрална събитийност „битова драма със социални послания, комедия на нравите, сатирично-абсурден фарс, мелодрама с елементи на психологическа характеристика...“ (Кирова 2023: 215). През второто десетилетие от новия век обаче постепенно и „[л]ичното става самозадоволителен и самоизчерпателен източник на драматургични сюжети“ (Кирова 2023: 223). Добрата текстовост за сцена се опитва да надмогне „репликовата драматургия“, целяща просто и само да забавлява широката публика. Появяват се варианти на документален, социален, политически, биографичен, интимизиран, фантастичен, монодрамен експериментален театър сред гъмжило от причудливи констелации на драматургичната стилистика. Текстовете на постдраматичния театър съжителстват с неумиращата „класическа“ пиеса (симптоматиката на процесите е извлечена от показателния профил на награждаваните през годините с „Аскеер“ и „Икар“ произведения за сцена). Специално коментирани са пиесите на Яна Борисова заради способността им да взаимодействат със сценичното така, че да се постигне нещо трето в рамките на постдраматичния етос (по-голямо и от текста, и от сцената, взети поотделно). Като проблем на театралната практика в България (не толкова на драматургията като такава) от най-ново време е видян афинитетът към комедии, сходни с развлекателните телевизионни програми и комерса... Тенденциите определено са много и разнопосочни.

Книгата на Милена Кирова е – в най-добрия смисъл на думата – книга грамада (тук не се връщам към припомненото от авторката Йоаново евангелие с думите за безпогрешните, които биха се осмелили да хвърлят първия камък и всичко биха направили както трябва; не иде реч и за онази поема на Вазов). В изследването е представена солидна част от съвременната българска литература, като осмислянето ѝ сглобява стабилна литературноисторическа сграда. С помощта на този внушителен труд вече можем да обгледаме в дълбочина и с много широк хоризонт процесите и явленията в най-новата българска словесност, да обогатим и прецизираме разбирането си за засрещанията и обмените между посткомунистическа реалност и естетическа събитийност, между наследено и ново у нас в началото на ХХІ век. Следващите изследователи могат да разчитат на това проучване като на сигурна, продуктивна отправна точка при осъществяването на собствения им библиографски подбор, при конструирането на собствените им визии за литературния период.

И разбира се, очакваме с нетърпение и интерес онова, което авторката ще ни каже за най-новите родни произведения и автори във втората част на „Българската литература през XXI век“.

Assistant Professor Vanya Georgieva, PhD

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

e-mail: vanyag@uni-plovdiv.bg

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3352-3441>